

Василь Ухач,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2106-5335>

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОЇ ЖАНДАРМЕРІЇ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ОХОРОНИ СУСПІЛЬНОГО ПОРЯДКУ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (ЛИСТОПАД 1918 Р. – ЧЕРВЕНЬ 1919 РР.)

Метою статті є проаналізувати процес формування державної жандармерії в системі органів охорони суспільного порядку Західноукраїнської Народної Республіки у період з листопада 1918 р. по червень 1919 р. Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності, системності. Застосовані методи аналізу та синтезу, узагальнення, історико-порівняльний метод дозволили дослідити організаційно-правове забезпечення, особливості формування та практичної діяльності однієї із ключових структур в правоохоронній системі молодій республіки – державної жандармерії. Наукова новизна. На основі опублікованих джерел, історіографічних напрацювань досліджено організаційно-правові засади встановлення інституту та структур державної жандармерії ЗУНР-ЗО УНР в системі правоохоронних органів у перший період функціонування держави з листопада 1918 р. по червень 1919 р. Результати дослідження свідчать про те, що за основу правового забезпечення і розбудови інституту державної жандармерії було взято законодавство Австро-Угорщини, яке не суперечило інтересам Української держави. Документи вказують на послідовність та цілеспрямованість становлення та утвердження системи органів охорони суспільного порядку, державної жандармерії зокрема, в контексті загальнодержавних тенденцій становлення ЗУНР. З переходом частин УГА за р. Збруч, державна жандармерія підпорядковуватиметься Команді етапу, а відповідно вже не виконуватиме функцій охорони суспільного порядку в державі, а здійснювали їх лише в складі її Збройних Сил.

Ключові слова: Українська Національна Рада, Західноукраїнська Народна Республіка, Державний Секретаріат, органи охорони суспільного порядку, державна жандармерія.

Бібл.: 17

Ukhach V.

The Institute of State Gendarmerie in the System of Public Order Protection Bodies of the Western Ukrainian People's Republic (November 1918 – June 1919)

The aim of this article is to analyze the process of establishing the State Gendarmerie within the system of public order protection bodies of the Western Ukrainian People's Republic during the period from November 1918 to June 1919. The research methodology is based on the principles of historicism, scientism, objectivity, and systematicity. Methods of analysis and synthesis, generalization, and historical-comparative approaches were applied to study the organizational and legal framework, peculiarities of formation, and practical activities of one of the key structures in the law enforcement system of the young republic – the State Gendarmerie. Scientific novelty. Based on published sources and historiographic research, the article examines the organizational and legal foundations of the establishment of the institute and structures of the State Gendarmerie of the WUPR in the law enforcement system during the early period of state functioning, from November 1918 to June 1919. The article provides a detailed analysis of the law on the State Gendarmerie, its quantitative membership, leadership bodies, functions, duties, and responsibilities. It also presents statistical data on the personnel and territorial composition of the service, requirements for candidates, and the social benefits for gendarmerie officers. The results of the study indicate that the legislative basis for the creation and development of the State Gendarmerie was rooted in Austro-Hungarian law, which did not contradict the interests of the Ukrainian state. Documents show the consistency and purposeful nature of the formation and establishment of the public order protection system, and the State Gendarmerie in particular, within the broader context of the state-building trends of the WUPR. After the units of the Ukrainian Galician Army (UGA) crossed the Zbruch River, the State Gendarmerie was subordinated to the Rear Command and thus ceased to perform public order functions within the state, acting solely as a part of the Armed Forces.

Keywords: *Ukrainian National Council, Western Ukrainian People's Republic, State Secretariat, public order protection bodies, State Gendarmerie.*

Постановка проблеми. Події жовтня-листопада 1918 року започаткували для українців західних земель України процеси відродження власної держави, що мали національно-демократичний характер. Виникнення та утвердження Західноукраїнської Народної Республіки (далі – ЗУНР) стало закономірним наслідком багатоглибких прагнень, боротьби західноукраїнського населення за постання української державності у Східній Галичині та теренах західних земель України в цілому.

В існуванні ЗУНР (з 22 січня 1919 р. – ЗО УНР) важливо виокремлювати два етапи, кожному з яких притаманні конкретно-історичні умови, напрямні та завдання державного будівництва, що зумовлюватиме специфіку характеру та форм протікання державотворчих процесів. Державотворчі процеси ЗУНР мали цілеспрямований, послідовний, законодавчо обґрунтований та забезпечений характер на кожному з цих етапів, їх реалізація в конкретних формах мала свої специфічні особливості [1, с. 241], що досить суттєво вирізнялися від специфіки національного державотворення «першої», «другої» Українських Народних Республік (далі - УНР), Української держави.

Пізнання історико-правового досвіду на будь-якому етапі українського державотворення важливе для пізнання глибинних уроків позитивного та негативного досвіду боротьби та на їх основі формування стійких державно-правових тенденцій сьогодення. Власне, пізнання історико-правових умов формування та функціонування органів охорони суспільного порядку в ЗУНР, розуміння специфіки їх правового регулювання та функціонування може стати позитивним досвідом для практичної діяльності органів охорони правопорядку України в надскладних умовах російсько-української війни. В умовах безперервної боротьби за виживання державні інституції ЗУНР зуміли у цілому розбудувати достатньо ефективні органи охорони правопорядку, з поміж яких - державну жандармерію, покликану забезпечити дієвий механізм протидії злочинності та охорони громадського порядку в складних умовах тогочасних державотворчих процесів.

Таким чином, пізнання, в сучасних умовах функціонування системи правоохоронних органів України (процес якісного реформування яких був започаткований після подій Революції гідності 2013-2014 рр.), історичного досвіду утворення, реформування та практичної діяльності органів охорони суспільного порядку ЗУНР, інституту державної жандармерії зокрема, зумовлює актуальність даної наукової статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наголосимо на вагомій історіографії дослідження історії ЗУНР-ЗО УНР. У сучасній вітчизняній науці над окресленою науковою проблематикою працювали В. Великочий, О. Вівчаренко, П. Гай-Нижник, А. Грубінко, Ю. Даниленко, М. Дзіковський, М. Кобилецький, М. Мацькевич, В. Ортинський, В. Прус, Л. Протосавіцька, В. Сідак, Б. Тищик, І. Терлюк, Д. Футулійчук, О. Шкуратенко та ін. [2].

Наукову цінність для дослідників складають опубліковані прикарпатськими науковцями бібліографічні покажчики [3], збірники документів і матеріалів з історії ЗУНР у 1918-1923, де містяться документи з становлення та розбудови правоохоронних органів [4], матеріали міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій, приурочених до річниць утворення ЗУНР [5].

Заслужує уваги вагома джерелознавча робота здійснена прикарпатським науковцем В. Великочим, де вперше в історіографії цілісно висвітлюється комплекс джерел до вивчення державного будівництва в ЗУНР. Науковцем запропоновано класифікацію джерел, здійснено нове прочитання уже відомих науковій спільноті документів та уведено в науковий обіг нові документи та матеріали, що дозволило також уточнити процес становлення, особливостей форм функціонування й органів охорони суспільного порядку [1].

У перелік фундаментальних наукових розвідок доцільно віднести й дослідження В. Сідака, монографія якого ґрунтується переважно на документах майже трьох десятків архівних фондів, які вперше відкрилися тільки після 1991 р., зокрема й архіву Служби безпеки України. Концентруючи першочергово увагу на формуванні та діяльності національних спецслужб у роки Української революції 1917-1921 рр. В. Сідак досліджує і функціонування державної та залізнично-дорожньої жандармерії ЗУНР [14].

Дослідниця А. Стецишин акцентувала увагу на державно-правових поглядах К. Левицького, прем'єр-міністра ЗУНР, проте, у контексті концептуального бачення одним з чільних діячів держави, правових засад організації інституту жандармерії ЗУНР та системи правоохоронних органів в цілому [15].

Тернопільськими науковцями у 2021 р. здійснена одна з перших спроб комплексного аналізу історії правоохоронних органів України з найдавніших часів до сьогодення, де окресленій науковій проблемі приділена належна увага [6].

У цілому характерними рисами праць сучасних науковців є: по-перше, здебільшого зосередження уваги дослідниками на аналізі структури та діяльності такого інституту системи охорони суспільного по-

рядку як державна жандармерія; по-друге, акцентування уваги, у переважній більшості наукових статей на дослідженні окремих аспектів діяльності державної жандармерії ЗУНР-ЗО УНР; по-третє, лише незначна частина авторів використовує архівні джерела, чи наявні опубліковані архівні документи, присутній і компілятивний характер в окремих наукових статтях з уже ґрунтовних досліджень; по-четверте, цілий ряд авторів посиляючись на праці авторитетів в дослідженні історії ЗУНР-ЗО УНР, не піддають критичній оцінці окремі положення історії державної жандармерії (зокрема, щодо кількісного складу в певні періоди її функціонування), які згідно ґрунтовних археографічних досліджень потребують верифікації; по-п'яте, в цілому ряді праць фрагментарно висвітлюється діяльність лише окремих сегментів діяльності окремих правоохоронних структур ЗУНР-ЗО УНР, без вказівки на два періоди функціонування, а відповідно без висвітлення специфічних форм, методів та особливостей їх діяльності.

Мета статті. Враховуючи значущість питань ефективного функціонування та подальшого реформування правоохоронних органів в Україні та глобальних безпекових світових викликів, здійснено комплексне дослідження становлення та особливостей діяльності інституту державної жандармерії в системі органів охорони суспільного порядку ЗУНР-ЗО УНР у перший період їх функціонування (листопад 1918 – червень 1919 рр.). Окреслена мета дозволила сформулювати наступні дослідницькі **завдання**: проаналізувати організаційно-правові засади становлення інституту державної жандармерії у ЗУНР-ЗО УНР; висвітлити особливості регіонального становлення та розбудови структур державної жандармерії, підпорядкування, керівних органів, кількісного складу, функцій та обов'язків; дослідити вимоги, що висувалися до кандидатів, специфіку підготовки, соціальний пакет службовців державної жандармерії.

Виклад основного матеріалу дослідження. У край складних умовах розбудови молодої держави (польсько-українська війна), активізації іноземних спецслужб, деструктивної роботи польських підпільних формувань, погіршення внутрішньополітичної ситуації в умовах воєнного лихоліття, проблем в діяльності апарату державного управління, складнощів мобілізаційної політики, деморалізації та дезертирства в армії, наростаючих соціально-економічних проблем, що в цілому стимулювало активізацію кримінальної злочинності – все це у комплексі вказувало на нагальну потребу створення державних інституцій з функціями охорони суспільного порядку, захисту життєво важливих об'єктів народного господарства, підтримки належного порядку в суспільстві [14, с. 87].

Українська Національна Рада (далі – УНРада) у своїй першій відозві «Український народе!» закликала українську громадську та військову владу на місцях «завести негайно лад, публічну безпечність і спокій» [8, с. 4]. У першолистопадовій відозві УНРади йшлося про те, що «всі жовніри української народности підлягають від нині виключно Українській Національній Раді і приказам установлених нею військових властей Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону». Держава потребувала організованих і дисциплінованих органів охорони громадського порядку [17, с. 99; 9, с. 183].

Власне, процес становлення органів суспільного порядку, відбувався паралельно із процесом формування системи цивільного та військового судочинства в ЗУНР [1, с. 199]. Становлення державної жандармерії відбувалося на підставі розпорядження Державного Секретаріату ЗУНР, базуючись на положеннях австрійського закону про жандармерію від 25 грудня 1894 року, в тій частині, яка не суперечила інтересам української держави [13, с. 77-78]. Власне вже 6 листопада 1918 р. УНРада ухвалила рішення про створення Корпусу української державної жандармерії. За цим рішенням уже діючі повітові команди мали продовжити свою працю, опираючись на стару австро-угорські законодавчу базу до моменту напрацювання УНРадою нової нормативної бази. Військовим і цивільним установам не дозволялося втручатися в роботу та вирішення кадрових питань щодо становлення інституту державної жандармерії [12, с. 403]. На цю воєнізовану державну жандармерію покладалися функції «[...] охорони порядку, боротьби зі злочинністю й контрабандою, запобігання правопорушенням, протидії шпигунству та дезертирству, охорони тилу армії, майна, комунікацій, проведення реквізицій в інтересах війська тощо» [7, с. 5].

З поміж проблем, які нагально потрібно було вирішити як прем'єру так і Державному секретарю внутрішніх справ слід виокремити, по-перше, відсутність нормативно-правової бази для ефективної співпраці всіх державно-правових інститутів, особливо силових структур; по-друге, брак компетентних не тільки управлінських кадрів, але й рядових правоохоронців, які б могли якісно виконувати покладені на них обов'язки. Зрештою, в тогочасному суспільстві очевидний був брак належної кількості людей з практичним досвідом праці в органах правопорядку. Оцінюючи роль очільника уряду ЗУНР К. Левицького у становленні інституту державної жандармерії, дослідниця А. Стецишин вказує на принципи, що лежали в основі теоретико-правової конструкції прем'єр-міністра: «по-перше, гарантування права приватного життя громадян і недоторканості приватної власності; по-друге, неухильне дотримання верховенства права пред-

ставниками жандармерії та принципу гуманізму у їх ставленні до громадян, незалежно від їхньої етнічної і конфесійної приналежності. Саме цим було забезпечене мирне співіснування різних територіальних громад в містах і селах Східної Галичини, які не зазнавали з боку жандармерії утисків їх прав і свобод» [15, с. 117]. Прем'єр-міністр К. Левицький та очільник Державного секретаріату внутрішніх справ І. Макух стояли на позиції, що управлінський кадровий потенціал жандармерії необхідно формувати на базі професійно-ділових якостей, а не партійно-політичних уподобань. Цим зумовлювалася і їхня позиція про невтручання представників політичних партій у формування управлінських кадрів державної жандармерії. А. Стецишин вказує на дотримання К. Левицьким принципу верховенства конституційного права у розбудові як інституту державної жандармерії, так і формування нормативно-правової бази діяльності органів охорони суспільного порядку [15, с. 120].

До документів, які закладали нормативно-правову базу розбудови інституту державної жандармерії відносяться закони УНР: «Про Корпус Української Державної Жандармерії» від 6 листопада 1918 р., «Про внесення змін до закону про жандармів» від 15 лютого 1919 р.; розпорядження Державного Секретаріату: про створення Корпусу Української Державної Жандармерії від 13 листопада 1918 р., про підвищення плати «воякам і гажистам державної жандармерії» від 01 квітня 1919 р.; обіжчики Державного Секретаріату внутрішніх справ Державним повітовим комісарам про невтручання у роботу жандармерії від 2 та 13 березня 1919 р. [1, с. 199].

Уже 10 листопада 1918 р. у першому наказі комендант Л. Индишевський наголошував, що жандармерія керуватиметься у повсякденній праці чинними приписами. Ставилося завдання кожному повітовому команданту самостійно здійснювати керівництво у повіті, закладати основи та розбудовувати структури жандармерії. На уже сформовані повітові жандармські команди керівництво покладало завдання щотижневих об'єктивних звітів як щодо політичної ситуації в регіоні (наголос робився і на відстежуванні більшовицького руху), так і щодо роботи жандармерії [7, с. 52].

Урядове рішення від 13 листопада 1918 р. «Про створення Державної жандармерії», окреслювало порядок практичних організаційно-технічних заходів щодо формування державної жандармерії у правоохоронній системі, зобов'язувало окружних військових командантів і повітових комісарів, використавши матеріально-технічну базу розпущеної жандармерії імперії Габсбургів, створити замість неї українську жандармерію [12, с. 404].

Начальна команда жандармерії, керівником якої став Л. Индишевський, у лютому 1919 р. його змінив О. Красіцький, базувалася у м. Львові, з часом переїхала до м. Тернополя, а пізніше до м. Станіслава. Офіційною мовою була українська. З метою контролю за поточною роботою Корпусу української державної жандармерії в Державному секретаріату внутрішніх справ було запроваджено посаду інспектора, на яку очільники ЗУНР призначили полковника колишньої австрійської жандармерії О. Гаванського [12, с. 404].

Державна жандармерія в листопаді 1918 року перебувала в подвійному підпорядкуванні: Державному секретаріату військових справ (керівник – Д. Вітовський), який контролював за її роботою через керівників окружних військових команд та Державному секретаріату внутрішніх справ (керівник – І. Макух), який здійснював керівництво її діяльністю через повітових комісарів. Нижчою ланкою були окружні команди Державної жандармерії, кількість і назва яких відповідала кількості військових округів. В склад окружних команд входило дві-три повітові команди. Первинну ланку організаційної структури жандармерії складали сільські та міські станиці [13, с. 77].

Оскільки на території ЗУНР було уведено військово-адміністративний поділ на Львівську, Тернопільську та Станіславську військові області, структурами жандармерії у них керували т. зв. експоновані старшини, які були підзвітні начальній команді державної жандармерії. У питанні кількості створених у цих областях окружних відділів в сучасній історіографії спостерігається поліфонія підходів. Частина науковців вказує на 22 відділи жандармерії [13, с. 79; 9], В. Сідак у власному ґрунтовному дослідженні, вказує на 23 відділи [14, с. 112]. Очевидно тут потрібна подальша джерелознавча праця з метою верифікації існуючих підходів.

Архівні документи розкривають інформація про започаткування процесу становлення та функціонування системи органів охорони суспільного порядку в регіональному розрізі. Так у звіті комісара Підгаєцького повіту Осипа Танчаковського УНРаді про події листопада 1918 р., зокрема зазначається, що «жандармерія підняла свої функції і є в наших руках [...]» [1, с. 125]. Військова команда Радехівщини у звіті УНРаді про ситуацію в повіті від 16 листопада 1918 р. інформувала: «Загально повітової жандармерії як також і міліції ще не визначено [...]». Жандармерію для повіту організовує на разі повітовий комендант.

Она складається з бувших жандармів Українського нашого повіту і жовнірів, котрі мають вишкіл жандармський; наразі їх число доходить до 25 осіб» [1, с. 126]. Ці та подібні документи дозволяють відтворити історичне полотно досить складного процесу формування правоохоронних структур відродженої Української держави. Повідомлення, інформації, редакційні статті надруковані в тогочасній пресі, дозволяють проаналізувати основні вектори діяльності силових структур, правоохоронних органів, якість виконання покладених на них повноважень, рівень співпраці з регіональними владними інституціями.

Прийняття 15 лютого 1919 р. Закону ЗУНР «Про державну жандармерію» безперечно ознаменувало початок якісно нового періоду у функціонуванні та подальшому удосконаленню роботи інституту державної жандармерії. Враховуючи основи державного устрою та механізму організації влади й управління в ЗУНР, новий закон регламентував правовий статус державної жандармерії, її підпорядкованість та територіальну організацію; окреслював права та обов'язки жандармів; визначав порядок прийому на службу та її проходження рівно ж з питаннями звільнення жандармів; розкривав критерії професійного відбору жандармів – офіцерів та рядового складу («жандармську мужву»). Структурно закон складався з двох розділів та сорока параграфів. Безперечно, як і на початках формування інституту державної жандармерії, основу нового закону складали нормативні напрацювання з часів Австро-Угорської імперії із суттєвими особливостями продиктованими новими реаліями суспільно-політичних змін в краї після уконституювання ЗУНР [13, с. 80]. Науковці абсолютно слушно підкреслюють важливість та авторитетність державної жандармерії в системі органів влади Української держави, правовий статус якої визначався нормативно-правовим актом вищого органу законодавчої та представницької влади ЗУНР. На виконання Закону «Про державну жандармерію», було спрямовано низку підзаконних актів – постанов, інструкцій, розпоряджень покликаніх детально врегулювати устрій, умови соціального захисту жандармів [16, с. 347].

Державна жандармерія за новим законом підпорядковувалася Державному секретаріату внутрішніх справ та організаційно входила в його четвертий відділ «жандармерії та поліції», очолюваний майором Волощуком. На співробітників корпусу поширювалися військові закони та дисциплінарні статuti [14, с. 203-204]. Новий закон фактично пролонгував подвійне підпорядкування. Зважаючи на перепиті соціально-економічної та політичної ситуації в регіоні, оперативної обстановки, повітові комісари мали право маневрувати силами жандармерії. У питаннях професійної підготовки, військових справ, проходження служби, адміністративно-господарської та службової діяльності, місцеві структури державної жандармерії чітко підпорядковувалися вищестоящим командам.

В обов'язки жандармерія входило надання у разі потреби допомоги військовим та цивільним установам, при цьому останнім заборонялося втручатися у прийняття керівними особами жандармерії рішень. Структури державної жандармерії мали надавати і посильну правову допомогу органам прокуратури та судочинства. При цьому державна жандармерія наділялася правом вимагати у цивільної та військової влади необхідної допомоги з питань, щодо охорони суспільного порядку та боротьби із злочинністю. Виконуючи власні обов'язки Державна жандармерія мала безумовно дотримуватися діючої нормативно-правової бази, а як військова структура, – зобов'язувалася виконувати всі вказівки, накази та припоручення, не вдаючись в їх правову оцінку на предмет відповідності чинному законодавству. За законність вказівки та розпорядження особисто відповідав той службовець, який його видав. Саме з цією метою в діяльності підрозділів державної жандармерії усталилася практика видавати всі накази та розпорядження в письмовій формі, наскільки це дозволяли умови воєнного стану [13, с. 82].

Закон окреслював випадки застосування табельної вогнепальної зброї службовцями державної жандармерії, при виконанні ними своїх обов'язків: «При «конечній» обороні при потребі відбиття нападу на працівника жандармерії та інших осіб, якщо це загрожувало їхньому життю і якщо іншим способом відбити напад було неможливо; коли особа, відносно якої здійснюється затримання, чинить опір; при намаганні небезпечного злочинця втекти, якщо немає іншого способу для його затримання» [13, с. 83].

Співробітники державної жандармерії наділялися «правом використовувати в службовій діяльності послуги таємних інформаторів, здійснювати за особами, що представляють оперативний інтерес візуальне спостереження, проводити опитування правопорушників, злочинців, свідків та потерпілих, проводити огляди та обшуки жилих та службових приміщень та фізичних осіб, займатися вивіданням (мається на увазі особистий пошук та розвідувальне опитування) здійснювати контроль за телефонними розмовами та поштово-телеграфною кореспонденцією, [...] була наділена правом викликати громадян для співбесіди, [...] виконувала функції органу дізнання з правом займатися оперативно-розшуковою діяльністю» [13, с. 83].

Законом унормовувалися вимоги до кандидатів на службу у Державній жандармерії: «[...] кандидат повинен бути громадянином ЗУНР, вести бездоганний спосіб життя, мати позитивні моральні якості, метку вдачу, віком від 20 до 40 років, неодруженим чи бездітним вдівцем, високим на зріст, фізично здоровим і розвинутим, вміти добре читати, писати і рахувати, знати державну мову й мову тієї частини неукраїнського населення, яке проживає на території, де передбачається служба майбутнього жандарма [...]» [12, с. 405]. Для остаточного прийняття на службу необхідно було пройти стажування терміном 1 рік, який зараховували в загальний термін служби в жандармерії. Опісля претендент складав комісійний іспит, останню формували представники місцевої адміністрації та старшини відомства. Зараховані до корпусу державної жандармерії приймали службову присягу та зобов'язувалися прослужити 4 роки [10, с. 229].

Законом унормовувалися і дисциплінарні кари для службовців жандармерії у випадку порушення ними обов'язків служби: догана; арешт до 30 діб; пониження на посаді; звільнення зі служби. До умов звільнення службовців з державної жандармерії відносилися: «1) під час пробної служби не проявили здібностей до роботи в жандармерії; після завершення встановленого терміну служби; за станом здоров'я; за родинними обставинами (з дозволу Державного секретаря внутрішніх справ); у разі скоєння злочину або серйозної службової провини (у цьому випадку звільнений повинен був незавершений термін служби в жандармерії пройти при запасному війську, якщо він за віком ще військовозобов'язаний); під час скорочення штатів» [11].

Унормовувався і соціальний пакет співробітників Державної жандармерії та членів їх сімей. Йшлося про «[...] забезпечення житлом, призначення пенсій за вислугу років та у зв'язку із втратою працездатності під час служби, пенсій і разових грошових виплат вдовам і дітям жандарма в разі його загибелі під час виконання службових обов'язків тощо» [14, с. 134]. Слід наголосити, що прийняття закону дозволило збільшити платню жандармів на 100 відсотків. Водночас, дещо суперечливими в умовах сьогодення, видаються питання пов'язані із бажанням співробітників створити власну сім'ю. Так, старшина у ранзі полковника мав отримувати дозвіл на це у Глави держави, підполковник і нижчі, аж до десятника – у Державного секретаря внутрішніх справ [14, с. 135].

Закон та низка підзаконних актів, що його доповнювали, містили й цілий ряд недоліків. По-перше, нечітко окреслювалися ключові функціональні завдання та напрями діяльності державної жандармерії, її повноваження й процесуальні права службовців; по-друге, детальнішого розкриття потребувала внутрішня структура центральних ланок жандармерії та порядок взаємодії з вищими органами влади. По-третє, нормативно-правові акти, що регулювали діяльність державної жандармерії не подають хоча б загальної регламентації «[...] питань таємного діловодства й категорій підвідомчих ДЖ справ, основ агентурної роботи, взаємодії з органами слідства та іншими спецслужбами, проведення спеціальних заходів та ін.» [14, с. 143].

Нарешті, потребують верифікації і питання кількісного складу державної жандармерії ЗУНР-ЗО УНР. У більшості сучасних публікацій з історії Державної жандармерії ЗУНР, автори зазвичай компілюють дані з праці М. Стахів «Західна Україна та політика Польщі, Росії та Заходу (1772-1918)» де вказано чисельність та бойовий склад державної жандармерії весною 1919 р.: «6 булавних старшин, 25 старшин і хорунжих, 100 жандармів і 400 пробних жандармів» [1, с. 137]. Ці дані повторюють у працях сучасні дослідники історії ЗУНР. Проте, як зауважує В. Великочий, сам М. Стахів у власній монографічній праці не називає джерело такої інформації. Ю. Даниленко зазначає, що «навесні 1919 р. в Українській державній жандармерії було 6 булавних старшин, 25 сотників і хорунжих, 1 000 жандармів і 4 000 пробних жандармів (стажистів)» [10, с. 229]. На думку автора, на сьогодні, більш об'єктивними видаються подані на основі документів численних архівів, дані В. Сідака, який зазначає, що «[...] чисельний склад ДЖ перед відворотом за Збруч у липні 1919 р. був таким: 6 булавних старшин, приблизно 25 сотенних старшин і хорунжих, 1000 заводових (кваліфікованих) жандармів, 400 пробних жандармів та 3000 міліціонерів. Один старшина припадав приблизно на 155 жандармів. Шляхом пробної служби, практичного навчання поступово досягалося зростання професійного рівня особового складу. У травні 1919 р. після складання іспиту 7 підстаршин іменовано старшинами» [14, с. 149].

Висновки. Таким чином, проведений науковий аналіз становлення та діяльності інституту державної жандармерії ЗУНР у період з листопада 1918 р. до червня 1919 р., у розрізі поставлених у публікації завдань, дозволяє сформулювати наступні узагальнення:

- по-перше, «[...] державні інституції ЗУНР відмовилися від надмірної революційності з притаманними їй радикалізмом у всіх її сферах державного і громадського життя. Цим фактом було доведено її домінуючі наміри створити таку державу, яка б у своїй діяльності керувалися сталими правовими норма-

ми» [1, с. 213]. Це суттєво вирізняло ЗУНР у порівнянні з процесами державотворення «першої», «другої» УНР, Української держави П. Скоропадського;

- по-друге, нормативно-правову базу становлення та діяльності Державної жандармерії ЗУНР складало старе законодавством Австро-Угорщини, що не протирічило інтересам Української держави. Вищі державні інституції ЗУНР у короткі терміни зуміли створити доволі дієву систему органів захисту суспільного порядку, яка, в свою чергу, зорієнтовувалася на вирішення комплексу питань роботи правоохоронних органів, як от їх місця в системі державного механізму та внутрішньо-організаційних питань функціонування зокрема державної жандармерії;

- по-третє, документи вказують на послідовність та цілеспрямованість становлення та утвердження системи органів охорони суспільного порядку, в контексті загальнодержавних тенденцій становлення ЗУНР, ґрунтувався на чинній тогочасній нормативно-правовій базі, що враховувала особливості національно-політичного характеру розвитку західноукраїнського суспільства з листопада 1918 р. по червень 1919 р.;

- по-четверте, з переходом частин Української Галицької Армії за р. Збруч, структури державної жандармерії біли переведені у підпорядкування Команди етапу, у функції якої входило тилове забезпечення та утримання порядку у місцях дислокації армії. Власне, з початком другого етапу діяльності ЗУНР-ЗО УНР (з червня-липня 1919 р) державна жандармерія вже не виконували функцій охорони суспільного порядку в державі, а здійснювали їх лише в складі її Збройних Сил.

Список використаних джерел

1. Великочий В. С. *Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР*. Івано-Франківськ: Плай, 2003. 278 с.
2. Кобилецький М. Діяльність державної жандармерії в ЗУНР. *Право України*. 1998. № 5. С. 100-101; Мацькевич М. Правоохоронні органи в ЗУНР. *Право України*. 2011. Вип. 7. С. 224-228; Вівчаренко О. Правоохоронні органи Західноукраїнської Народної Республіки. Матер. міжнарод. наук. конф., присвяч. 75-річчю Західноукраїнської Народної Республіки. Львів, 2009. С. 31-33; Ухач В. З. Правоохоронні органи Західноукраїнської Народної Республіки. Вісімдесят перші економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: мат-ли Міжнар. мультидисциплінарної наук. інтернет-конф. (м. Львів, Україна, м. Ополь, Польща, 19-20 грудня 2023 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. 2023. С. 142-145 та ін.
3. *ЗУНР: історія та сучасність (До 100-річчя з дня створення). Бібліографічний покажчик*. Івано-Франківськ. 2018. 52 с.
4. *Західно-Українська Народна Республіка 1918-1923. Т. 2. Документи і матеріали у 5-ти томах*. Кер. роб. групи і відпов. ред. проф. О. Карпенко. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2001. 728 с.
5. Західно-Українська Народна Республіка та її місце в історії українського державотворення (до 100-річчя проголошення): зб. мат-лів Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 1 листопада 2018 р.) / І. Й. Бойко (голова редколегії), А. В. Кольбенко (відп. секр.). Львів, 2018. Вип. 2. 280 с.
6. *Історія правоохоронних органів України : Підручник* / С. В. Банах, А. В. Грубінко, В. В. Савенко, В. З. Ухач. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. 225 с.
7. Гай-Нижник П., Фурман І. Державна жандармерія ЗУНР - ЗО УНР: зародження та інституціалізація (1918-1919 рр.). *УДЖ*. 2021. № 3. С. 49-55.
8. Гордієнко В. Листопадове сходження на Голгофу (історія УГА). *Літопис червоної калини. Історико-краєзнавчий часопис*. 1991. Число 2. С. 2-9.
9. Грубінко А. В. Особливості організації громадських правоохоронних органів ЗУНР. *Західно-українська народна республіка та її місце в історії українського державотворення (до 100-річчя проголошення): зб. матеріалів всеукр. наук. конф. (м. Львів, 1 листоп. 2018 р.)* / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. Юрид. фак., Міжнар. асоц. істориків права. Львів : [б. в.]. 2018. Вип. 2. С. 73-78.
10. Даниленко Ю. О. Жандармерія та її роль у захисті Західноукраїнської Народної Республіки. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2012. № 1. С. 225-230.
11. Закон про корпус Жандармерії 15 лютого 1919 р.. Вісник державних законів ЗУНР. 1919. С. 10.
12. Луцький М. І. Нормативно-правове регулювання органів державної жандармерії та народної міліції ЗУНР. *Актуальні проблеми держави і права*. 2014. Вип. 71. С. 403-407.
13. Прус В. З., Шкуратенко О. В. Організаційно-правові засади діяльності державної Жандармерії Західно-Української Народної Республіки. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 4(14). С. 75-86.

14. Сідак В. С. *Національні спецслужби у період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії): монографія*. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. 320 с.
15. Стечишин А. В. (2017). Кость Левицький – творець національного інституту жандармерії ЗУНР. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права ім. короля Данила Галицького: Серія «Право»*. 2017. Вип. 3. С. 115–122.
16. Терлюк І. Я. *Українська національна державність: формування державно-правової традиції (друга половина XVI – початок XX ст.)*. Дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук за спец-тю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2021. 524 с.
17. *Хрестоматія з історії держави і права України. Том 2. Лютий 1917 - 1996 рр.: навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак.: У 2 т. / за ред. акад. В. Д. Гончаренка*. Київ, 2002. 800 с.

References

1. Velykochyi, V. S. (2003). *Dzherela do vyvchennia derzhavnoho budivnytstva v ZUNR [Sources for the study of state-building in the Western Ukrainian People's Republic (WUPR)]*. Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].
2. Kobyletskyi, M. (1998). Diialnist derzhavnoi zhandarmerii v ZUNR [Activity of the State Gendarmerie in the WUPR]. *Pravo Ukrainy - Law of Ukraine*, 5, 100-101 [in Ukrainian]; Matskevych M. (2011). Pravookhoronni orhany v ZUNR [Law enforcement agencies in the WUPR]. *Pravo Ukrainy - Law of Ukraine*, 7, 224-228 [in Ukrainian]; Vivcharenko O. (2009). *Pravookhoronni orhany Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliky [Law enforcement agencies of the Western Ukrainian People's Republic]*. Mater. mizhnarod. nauk. konf., prysviach. 75-richchiu Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliky. Lviv. S. 31–33 [in Ukrainian]; Ukhach V. Z. (2023). *Pravookhoronni orhany Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliky [Law enforcement agencies of the Western Ukrainian People's Republic]*. Visimdesiat pershi ekonomiko-pravovi dyskusii. Seriia: Sotsialni ta humanitarni nauky: mat-ly Mizhnar. multidystsyplinarnoi nauk. internet-konf. (m. Lviv, Ukraina, m. Opole, Polshcha, 19-20 hrudnia 2023 r.) / redkol. : O. Patriak ta in. HO «Naukova spilnota», WSZIA w Opolu. Lviv : FO-P Shpak V.B. S. 142-145 [in Ukrainian] ta in.
3. *ZUNR: istoriia ta suchasnist (Do 100-richchia z dnia stvorennia). Bibliografichnyi pokazhchyk [The WUPR: History and Modernity (To the 100th Anniversary of Its Establishment). Bibliographic index]* (2018). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
4. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika 1918-1923. T. 2. Dokumenty i materialy u 5-ty tomakh [The Western Ukrainian People's Republic 1918–1923. Vol. 2. Documents and materials in five volumes]*. Ker. rob. hrupy i vidpov. red. prof. O. Karpenko (2001). Ivano-Frankivsk: Lileia-NV [in Ukrainian].
5. *Zakhidno-Ukrainska Narodna Respublika ta yii mistse v istorii ukrainskoho derzhavotvorennia (do 100-richchia proholoshennia) [The Western Ukrainian People's Republic and Its Role in the History of Ukrainian Statehood (To the 100th Anniversary of the Proclamation)]: zb. mat-liv Vseukr. nauk. konf. (m. Lviv, 1 lystopada 2018 r.) / I. Y. Boiko (holova redkolehii), A. V. Kolbenko (vidp. sekr.)* (2018). Lviv, 2 [in Ukrainian].
6. *Istoriia pravookhoronnykh orhaniv Ukrainy : Pidruchnyk [History of Law Enforcement Agencies of Ukraine: Textbook]* / S. V. Banakh, A. V. Hrubinko, V. V. Savenko, V. Z. Ukhach (2021). Ternopil : ZUNU [in Ukrainian].
7. Hai-Nyzhnyk, P., Furman, I. (2021). *Derzhavna zhandarmeriia ZUNR - ZO UNR: zarodzhennia ta instytutsializatsiia (1918-1919 rr.) [The State Gendarmerie of the WUPR: Formation and Institutionalization (1918–1919)]*. UIZh, 3, 49-55 [in Ukrainian].
8. Hordiienko, V. (1991). Lystopadove skhodzhennia na Holhofu (istoriia UHA) [The November Ascent to Golgotha (History of the Ukrainian Galician Army – UGA)]. *Litopys chervonoi kalyny. Istoryko-kraieznavchyi chasopys - Chronicle of the Red Viburnum. A historical and local history journal*, 3, 2-9 [in Ukrainian].
9. Hrubinko, A. V. (2018). Osoblyvosti orhanizatsii hromadskykh pravookhoronnykh orhaniv ZUNR [Peculiarities of the Organization of Public Law Enforcement Bodies of the WUPR]. *Zakhidno-ukrainska narodna respublika ta yii mistse v istorii ukrainskoho derzhavotvorennia (do 100-richchia proholoshennia): zb. materialiv vseukr. nauk. konf. (m. Lviv, 1 lystop. 2018 r.) / Lviv. nats. un-t im. I. Franka. Yuryd. fak., Mizhnar. asots. istorykiv prava*. Lviv : [b. v.], 2, 73-78 [in Ukrainian].
10. Danylenko, Yu. O. (2012). Zhandarmeriia ta yii rol u zakhysti Zakhidnoukrainskoi Narodnoi Respubliky [The Gendarmerie and Its Role in the Defense of the Western Ukrainian People's Republic]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu im. V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of Vernadsky Taurida National University*, 1, 225–230 [in Ukrainian].

11. Zakon pro korpus Zhandarmerii 15 liutoho 1919 r. [Law on the Gendarmerie Corps, February 15, 1919]. *Visnyk derzhavnykh zakoniv ZUNR* – Bulletin of State Laws of the ZUNR [in Ukrainian].
12. Lutsyyi, M. I. (2014). Normatyvno-pravove rehuliuivannia orhaniv derzhavnoi zhandarmerii ta narodnoi militsii ZUNR [Regulatory and Legal Framework for the State Gendarmerie and the People's Militia of the WUPR]. *Aktualni problemy derzhavy i prava* – Actual problems of state and law, 71, 403-407 [in Ukrainian].
13. Prus, V. Z. & Shkuratenko, O. V. (2020). Orhanizatsiino-pravovi zasady diialnosti derzhavnoi Zhandarmerii Zakhidno-Ukrainskoi Narodnoi Respubliki [Organizational and Legal Principles of the Activity of the State Gendarmerie of the Western Ukrainian People's Republic]. *Visnyk penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 4(14), 75-86 [in Ukrainian].
14. Sidak, V. S. (1998). *Natsionalni spetssluzhby u period Ukrainskoi revoliutsii 1917-1921 rr. (nevidomi storinky istorii): monohrafiia [National Security Services During the Ukrainian Revolution of 1917–1921 (Unknown Pages of History): Monograph]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Alternatyvy» [in Ukrainian].
15. Stechyshyn A. V. (2017). Kost Levytskyi – tvorets natsionalnoho instytutu zhandarmerii ZUNR [Kostiantyn Levytskyi – Founder of the National Gendarmerie Institute of the WUPR]. *Naukovo-informatsiyni visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava im. korolia Danyla Halytskoho: Seriiia «Pravo»* – Scientific and Information Bulletin of the Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi: Series «Law», 3, 115-122 [in Ukrainian].
16. Terliuk, I. Ya. (2021). *Ukrainska natsionalna derzhavnist: formuvannia derzhavno-pravovoi tradytsii (druha polovyna XVI – pochatok KhKh st.) [Ukrainian National Statehood: Formation of State-Legal Tradition (Second Half of the 16th – Early 20th Century)]*. Dys. na zdobuttia nauk. stup. dokt. yuryd. nauk za spets-tiu 12.00.01 – teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen. Natsionalnyi universytet «Lvivska politekhnika». Lviv [in Ukrainian].
17. *Khrestomatiia z istorii derzhavy i prava Ukrainy. Tom 2. Liutyi 1917 - 1996 rr. [Reader on the History of State and Law of Ukraine. Vol. 2. February 1917 – 1996]: navch. posib. dlia yuryd. vyshchyykh navch. zakladiv i fak.: U 2 t. / za red. akad. V. D. Honcharenka*. Kyiv, 2002 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.06.2025